

УДК 141

ДЬЯКОВСЬКА ГАЛИНА,*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук
Донбаського державного педагогічного університету*

НАРАТИВ: РЕАЛЬНІСТЬ АБО КОНСТРУЮВАННЯ РЕАЛЬНОСТІ

У статті розглядаються основні характеристики та особливості наративу. Автор убачає в наративі можливість соціального конструювання реальності, а також знаходження смислової основи буття. Доведено, що саме в наративі здійснюється загальна репрезентація соціальної дійсності, яка виступає результатом конструктивістської діяльності та інтерпретації.

Ключові слова: наратив; реальність; інтерпретація; конструювання.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Як проблемне поле соціально-філософського аналізу феномен наративу є однією з актуальних і дискусійних проблем у філософії. Наратив - це багатомірний феномен, який можна представити як культурну технологію виробництва сенсу, спосіб переживання часу, як спосіб трансляції соціального знання та конструювання ідентичності. У сучасному соціально-філософському просторі процеси наративізації впливають практично на всі форми суспільної свідомості. У свою чергу, саме соціальна реальність відкриває можливості аналізу для з'ясування того, як виявляється наратив у різноманітних сферах суспільного життя. Неможливо не погодитися, що він постає не просто інтерпретацією минулих подій і минулого в цілому, а виступає важливим фактором сучасного суспільного життя.

Для ХХ століття характерним було активне вивчення феномена наративу, у результаті чого виникає велика кількість його концепцій. Як показує аналіз літератури, наратив розглядається як сполучний компонент різних галузей наукового знання. Значної популярності набули структуралістські концепції наративу, представлені іменами Р. Барта, К. Леві-Стросса, Ю. Лотмана, постструктуралістські й постмодерністські (Х. Уайт, Ф. Анкерсміт та ін.).

Значний внесок у дослідження цього феномена зробила російська дослідниця О. Трубіна, розробивши матеріали до спецкурсу: "Наратологія: основи, проблеми, перспективи".

Дослідженнями різних аспектів наративу займалися й вітчизняні фахівці. Детальна характеристика наративу та способи його функціонування були розглянуті в роботах І. Богачевської, С. Гатальської, Н. Ісак та інших. Зокрема, С. Гатальська зазначає, що у формуванні традиційного знання першість належить саме наративній формі.

Тим не менш у сучасній соціально-філософській літературі дослідники відзначають певну нерозробленість та неоднозначність розуміння наративу.

Мета статті полягає в теоретичному з'ясуванні питання сутності наративу на підставі розгляду основних концепцій наративу як форми наукового знання. Увага автора буде зосереджена на питанні, чи виступає наратив просто інтерпретацією минулого або його конструцією.

Виклад основного матеріалу. Специфіка сучасної соціальної парадигми зміщує акценти й характеризується розчаруванням у метанаративах, тому саме локальні оповіді, які організують сприйняття соціальних феноменів, привертають увагу сучасних дослідників. Наративи визначають форму, завдяки якій оповідь існує в соціумі, оскільки завдяки ним люди осмислюють, усвідомлюють й визначають навколишній світ. Не випадково критики науки й філософії хочуть, щоб наративи замінили теорію, щоб, як наполягає Ж.-Ф. Ліотар, мета-оповіді поступилися місцем локальним оповідям, мікронараціям. Ж.-Ф. Ліотар стверджує, що ми вже давно не віримо, нібито метанаративи, великомасштабні доктрини здатні представити й умістити нас усіх. Ми стали пильнішими до різноманітності, несумісності наших прагнень, вірувань і бажань, і з цієї причини постсучасність характеризується великою кількістю мікронаративів. Отже, основною формою "вживання" знання, на думку філософа, є наративи - розповідні структури, що характеризують певний тип дискурсу в різні історичні періоди. Ж.-Ф. Ліотар виділяє "легітимуючі макронаративи", мета яких, як указує він, - "обґрунтувати панування історичного устрою, законів, моральних норм, властивого їм способу мислення й структури соціальних інститутів" [6, с. 78]. Другим видом досліджуваної структури вчений визначає "язичницькі" мікронаративи, які забезпечують цілісність буденного життя в його повсякденному досвіді на рівні окремих первинних колективів (наприклад, сім'ї) і не претендують на позиції влади [Там само].

Уже сам дискурс, на думку філософа, є метанаратцією і створює "соціальну міфологію", яка підтримує функціонування всіх механізмів управління.

Саме соціальна реальність відкриває широкі можливості аналізу, дає багатий матеріал для з'ясування того, як виявляються наративи в різних сферах суспільного життя. Але питання, яке хвилювало представників наративної філософії історії, щодо істинності наративу не зникає. Б. Чарнявська говорить про домовленості між автором і читачем, який згоден сприймати подані факти так, як робить це автор. На думку Б. Чарнявської, "...немає небезпеки для статусу наукового знання, якщо дослідник ураховує таку особливість оповідного дискурсу" [9, с. 157]. Аргумент Б. Чарнявської пропонує відповідь на критику Ф. Анкерсміта, який, у свою чергу,

визнає, що наративний підхід виключає можливість звернення до історичного досвіду як такого, оскільки наративний аналіз - це дослідження лише мовних висловлювань у відриві від фрагментів реальності, про які йдеться. Наративізм не конструює історичне минуле, а лише інтерпретує його. Філософ вважає справедливим прирівнювати створення наративу до процедури тлумачення. Уявлення про те, що події, зафіксовані в історіографічному листі, відбувалися в минулому, є ілюзією. Вбудовані в історичний наратив, вони зазнали серйозної трансформації, і тепер тільки ретельна інтерпретація дозволить з'ясувати, що трапилося насправді.

Мова, яка звучить у тексті, далеко не завжди відповідає тому, що в принципі може знати автор. Крім того, вона відтворює минуле, поєднуючи його з теперішнім і майбутнім. "Хоча індивідуальне твердження про минуле може бути істинним або хибним, наратив є чимось більшим, аніж поєднанням тверджень, а оскільки він більше - він не подвоює складне минуле, він конструює його" [10, с. 129].

На думку Дж. Прінса, унікальною виступає здатність наративу не просто відображати послідовність подій, а відкривати або знаходити те, що може статися. Він визнає наратив посередником між законом того, що є, і людською спрямованістю до того, що може бути.

"Найважливішою функцією наративу є "саме висловлювання" розповідача, хоча актуальні цілі самопрезентації, дія захисних механізмів психіки, прагнення відповідати зразкам соціальної бажаності тощо приводять до значних спотворень оповіді" [7, с. 67]. Дослідники говорять про можливість наративу, які дозволяють замовчувати "незграбні питання", через що історики й обирають наративи замість пояснень. Історичний факт має своє відображення в наративі, де він вже зазнав певних змін через суб'єктивний погляд автора або через його незнання теми. Цей закон виглядає так: чим далі сама подія від її відображення в наративі, тим більше неточностей у цьому відображенні.

Постмодерністи рішуче стверджують, що минулого не існує, є лише інформаційне поле, яке і є історією. Як зазначає Х. Уайт, історія - це лише "операція створення вербальної вигадки". Максимальна зрозумілість в історіографії може бути досягнута винятково множинністю історичних інтерпретацій, але не редукцією до певного числа. Це положення знову відсилає нас до власного "прочитання" минулого або нескінченної кількості його інтерпретацій. Під впливом постмодерністів історія зближується з літературою. Завдяки неважливості відображати реальні події історію почали зводити до культурної практики. Ф. Анкерсміт зазначав, що історіографія, перш за все, "має значення як явище культури, яка, у свою чергу, формує наші погляди на політику, науку і т. і." [5, с. 21-22].

Наші знання та уявлення про світ - це не пряме віддзеркалення реальних подій, а результат класифікації реальності за допомогою категорій. Висловлюючись мовою дискурс-аналізу, наші знання - продукт дискурсу, способи розуміння й представлення світу, обумовлені історичним і культурним контекстом. Можна погодитися з думкою, що історії імітують світ можливо. Це означає, що подіям, як вони реально відбувалися, насправді наратив не відповідає.

Ф. Анкерсміт відкидає трактування наративу як повного, детального опису, як коректного, архіваріусного інформування, оскільки важливі не знання наратива, а його інтерпретації як виклади суті фрагментів

минулого. Суті в минулому немає - вона виникає в наративному представленні подій. Як найбільш прийнятне Ф. Анкерсміт пропонує "формалістичне" визначення наративу як серії одиничних висловів, у якій нас цікавить не їх кон'юнкція або послідовність, а узагальнений зміст. "Оскільки наратив не відображає, а створює "обличчя" минулого, "саме минуле" не може бути критерієм визначення найкращої наративної інтерпретації - тому всі історичні наративи неспівмірні" [1, с. 293]. "Кращим суматором наративу виявляється метафоричний вислів, який не можна звести до тих, що мають описовий або пізнавальний зміст. У цьому сенсі концепт наративу знімає дихотомію пояснення й розуміння в історичному дослідженні: наратив - це пояснення минулого на основі описів подій і явищ" [1, с. 325]. Найбільш адекватним або найбільш "об'єктивним", за термінологією Ф. Анкерсміта, наративом за деякою історичною темою є той, сфера якого максимально перевершує його описовий зміст, більше того, минуле необхідно охоплювати цілою мережею наративів, завдяки частковому збігу яких можна визначити їхню "об'єктивність".

"Тобто історіографія як відправна точка для здобуття історичного знання передбачає "форум істориків": визначити відносні переваги наративу можна, лише порівнявши його з іншими, і всі історичні дискусії ведуться не з приводу фактів минулого, а з приводу їх інтерпретацій істориками - подібно до греблі, вкритої плавучими крижинами в кінці зими, минуле вкрите товстим шаром наративних інтерпретацій, й історичні дебати багато в чому є дебатами про компоненти цього шару - як про минуле, яке приховане під ними" [1, с. 176]. Ф. Анкерсміт вважає, що єдина реальність минулого, яка нам дана - текст наративу, сенс якого ми можемо відкривати й примножувати. Кращої або правильнішої інтерпретації не існує.

Отже, як і Ф. Анкерсміт, більшість дослідників вважають, що образ минулого не може бути об'єктивним у принципі. На їхню думку, це або його реконструкція, у кращому разі, або взагалі конструкція, що має посереднє відношення до справжнього минулого. Така позиція пропонує наративне знання визнавати не чистим знанням, а знанням, яке залежить від конкретних соціальних і політичних обставин.

"Завжди існує можливість іншого розповідання історії, з акцентом на інші події, переживання і смисли (і це стосується рівною мірою історії окремих людей і цілих народів)" [2, с. 56]. Можлива нескінченна кількість інтерпретацій досвіду, надання йому сенсу, оскільки соціальний суб'єкт є автономним, а світ завжди відкритий для нових інтерпретацій і перетворень. Для наративного аналізу встановлення істинності не є важливим завданням. Оскільки наратив є самоописом суб'єкта, у якому акти розповідання про себе є фундаментальними для реальності суб'єктивного існування, наративний аналіз розглядає мову не як інструмент відображення зовнішнього світу, а як спосіб й мову конструювання сенсу. Іншими словами, "наративи прагнуть не до об'єктивності, а до істин досвіду, які розкривають себе тільки після інтерпретації наративу з точки зору його контекстів і впливів на нього: вивчення реальних людей, що мають реальний життєвий досвід у реальному світі відбувається в наративному аналізі за допомогою тлумачення сенсу, яким люди наділяють пережиті події" [8, с. 44].

Головною перевагою постмодерністської критики наукової парадигми мислення якраз і стало розуміння

того, що події, структури, процеси є невіддільними від історичних дискурсів, конструюють їх. Ключовим словом, на наш погляд, тут є "конструювання".

"Ми стверджуємо, що, замість того, щоб бути онтологічною сутністю або способом репрезентації, нарратив діє як достатньо гнучка модель. Будь-яка модель є аналогією. Вона пов'язує невідоме з відомим, використовує цілу низку явищ шляхом відсилання до правил (або схем, структур, сценаріїв тощо), які так чи інакше включають в себе узагальнене знання" [3, с. 39-40]. Якщо досліднику необхідно визначити наявність або відсутність конкретних явищ у житті людини, то, побачивши в нарративі лише відображення реальності, він буде намагатися "зняти" інтерпретації шар за шаром і розшифрувати текст, щоб досягнути справжню реальність. За оцінкою Й. Брокмейера та Р. Харре, "нарратив виступає не стільки описом певної онтологічно-артикулятивної реальності, скільки інструкцією для конструювання цієї реальності" [3, с. 37].

Висновки

Отже, одні дослідники вважають, що нарратив відтворює реальні події, інші вважають, що нарратив конструює їх. Безумовно, одні й ті ж події постають у різному світлі залежно від ціннісних пріоритетів оповідача. Соціопсихолінгвісти підрахували, що власне смислове навантаження несе лише частка будь-якого тексту, а все інше - словесна мішура, або непотрібна взагалі, або ж вона виконує зовсім інші, не смислові функції. "Ситуація ускладнюється тим, що минуле - завжди виборна реконструкція, із якої люди прагнуть виключити досвід, що загрожує ідентичності. Більше того, відокремити факт від вигадки практично неможливо, оскільки саме уявлення фактів передбачає певну інтерпретативну роботу..." [4, с. 96]. За допомогою нарративу відбувається відбір та інтерпретація фактів і подій, їх трансформація у певний сюжет, який повинен пояснювати, чому ці події відбувалися саме так, а не інакше. Отже, будучи специфічним типом знання, нарратив не просто фіксує події,

він конструює та інтерпретує їх як частини осмисленого цілого, яким може бути ситуація чи суспільство, проєкт або індивідуальне життя людини. Саме в нарративі здійснюється загальна репрезентація соціальної дійсності. А будь-яка соціальна реальність є результатом нашої конструктивістської діяльності та інтерпретації, що здійснюється в межах смислового горизонту культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анкерсмит Ф. Нарративная логика. Семантический анализ языка историков / Ф. Анкерсмит. - М. : Идея-Пресс, 2003. - 360 с.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. - М. : Медиум, 1995. - 336 с.
3. Брокмейер И. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / И. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. - 2000. - № 3. - С. 29-42.
4. Воробьева А. Текст или реальность: постструктурализм в социологии знания / А. Воробьева // Социологический журнал. - 1999. - № 3/4. - С. 90-99.
5. Зенкин С. Свидетели, историки, филологи / С. Зенкин // Новое литературное обозрение. - 2005. - № 74. - С. 134-141.
6. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар ; [пер. с фр. Н. А. Шматко]. - СПб. : Алетейя, 1998. - 278 с.
7. Троцук И. Нарратив как междисциплинарный методологический конструкт в современных социальных науках / И. Троцук // Вестник Российского университета дружбы народов. - 2004. - № 6-7 - С. 56-74. - Серия "Социология".
8. Ярская-Смирнова Е. Нарративный анализ в социологии / Е. Ярская-Смирнова // Социологический журнал. - 1997. - № 3. - С. 38-61.
9. Czarniawska B. Narratives in social science research / B. Czarniawska. - London : Sage Publications, 2004. - 157 p.
10. Mink L. O. Narrative Form as a Cognitive Instrument / L. O. Mink // The Writing of History. Literary Form and historical Understanding / [ed. by R. H. Canary and H. Kozicki]. - Madison, 1978. - Pp. 129-149.

Дьяковская Галина,

кандидат философских наук, доцент кафедры философии, социально-политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

НАРРАТИВ: РЕАЛЬНОСТЬ ИЛИ КОНСТРУИРОВАНИЕ РЕАЛЬНОСТИ

В статье рассматриваются основные характеристики и особенности нарратива. Автор усматривает в нарративе возможность социального конструирования реальности, а также нахождение смысловой основы бытия. Показано, что именно в нарративе осуществляется общая репрезентация социальной действительности, которая выступает результатом конструктивистской деятельности и интерпретации.

Ключевые слова: нарратив; реальность; интерпретация; конструирование.

Dyakovska Halyna,

Candidate of philosophical sciences, associate professor of philosophy, socio-political and legal sciences department of Donbas State Pedagogical University

NARRATIVE: REALITY OR CONSTRUCTION OF REALITY

In the article the main characteristics and the main features of narrative are determined. The author considers narrative enables social construction of reality and finding of the basis of being. Social reality opens the opportunities of the analysis, it gives different material for understanding how narratives are displayed in different spheres of social life. In the article narrative is defined as a fundamental component of social interaction which carries out the function of creation and translation of social knowledge. With the narrative there is the selection and interpretation of facts and events, and their transformation in a specific subject that must explain why these

events happened exactly this way. Narrative as a specific type of knowledge, is not simply records events, it constructs and interprets them as an important part of the whole, and the whole may be the situation or the society, the project or the life of a person.

There is the great number of interpretations of the experience, giving sense, as a social subject is autonomous, and the world is always open to new interpretations and transformations. Narratives are as a method of giving meaning to human action. Narrative analysis does not establish the truth of an individual explanation, it is not the main task for it. Because the narrative is self-description of the subject, where the acts of telling about yourself are fundamental to the reality of subjective existence. Narrative analysis considers language especially as a method and condition of constructing. There is the general representation of social reality in narrative, and this social reality is the result of constructivist activity and interpretation.

So, the most researchers believe that the conception of the past can not be objective in principle. This position offers to recognize the narrative knowledge as knowledge, which depends on the specific social and political reasons.

Key words: *narrative; reality; interpretation; construct.*

REFERENCES

1. Ankersmit F. R. (2003), Narrative logic: a semantic analysis of the historian's language, Ideia-Press, Moscow, 360 p. (rus).
2. Berger P., Lukman T. (1995), The social construction of reality, Medium, Moscow, 336 p. (rus).
3. Brokmeir I., Kharre R. (2000), Narrative: problems and promises of an alternative paradigm, *Voprosy filosofii*, № 3, pp. 29-42 (rus).
4. Vorobyova A. (1999), Text or reality: poststructuralism in the sociology of knowledge, *Journal of Sociology*, № 3/4, pp. 90-99 (rus).
5. Zenkin S. (2005), The witnesses, historians, philologists, *New Literary Review*, № 74, pp. 134-141 (rus).
6. Liotar Zh.-F. (1998), The postmodern condition, translated from the French, Aleteia, St.Petersburg, 278 p. (rus).
7. Trotsuk I. (2004), Narrative as an interdisciplinary methodological construct in the modern social sciences, *Vestnik RUDN, series "Sociology"*, № 6-7, pp. 56-74 (rus).
8. Yarskaya-Smirnova E. (1997), Narrative analysis in sociology, *Journal of Sociology*, № 3, pp. 38-61 (rus).
9. Czarniawska B. (2004), Narratives in social science research, Sage Publications, London, 157 p. (engl).
10. Mink L. O. (1978), Narrative Form as a Cognitive Instrument in: *The Writing of History. Literary Form and historical Understanding*, Madison, pp. 129-149 (engl).

© Дьяковська Галина

Надійшла до редакції 12.01.2015

УДК 141.219:274/278(477)

ПАНЧЕНКО МАРИНА,

аспірант кафедри релігієзнавства Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка

НАРАТИВНА ТЕОЛОГІЯ В ПРАЦЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ

У статті досліджено різноманіття наративних методологій у сучасній українській протестантській теології, у результаті чого виявлено ті універсальні інструменти, які можуть бути використані при релігієзнавчому аналізі текстів. Запропоновано авторський підхід до поділу наративних джерел вітчизняного протестантизму, на підставі чого авторка визначає розбіжності між протестантською самопрезентацією власних наративних джерел та їх релігієзнавчим аналізом.

Ключові слова: *наративна теологія; український протестантизм; Апостольський символ віри; лінгвістичне релігієзнавство.*

Постановка проблеми та стан її вирішення. Сучасна протестантська теологія стверджує, що характерною ознакою людини є здатність жити під впливом наративів спільнот, а також створювати нові наративи [1]. Крізь призму наративного сприйняття людина тлумачить реальність [2]. Під впливом наративних взірців змінює свою поведінку та спосіб життя [3]. Для віруючо-

го та християнської спільноти біблійний наратив створює цілісний наративний світ із його метафорами, символами, ідеальними героями та основоположними конфліктами. Наратив зумовлює світогляд спільноти, даючи відповідь на чотири основні світоглядні питання: "Хто ми? Де ми? Що не так? Як це можна виправити?". Наратив має драматичний характер і дозволяє